

ИНГЛИЗ ТИЛИДАГИ ТОПОНИМЛАРНИ ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ЎҚИТИШ БЎЙИЧА УСЛУБИЙ ТАВСИЯЛАР

Ганиева Гулноза Захировна,
Жиззах давлат педагогика институти
таянч докторанти, Ўзбекистон
19ganiyeva85@gmail.com

Аннотация. Мазкур мақолада инглиз тилидаги топонимларни олий таълим муассасаларида ўқитишнинг ўзига хос услубий тавсиялари кўрсатилган. Шунингдек, ҳар бир тавсия учун алоҳида тарқатма намуналари ҳам бериб ўтилган. Берилган барча маълумотлар чет эл тажрибаларидан келиб чиққан ҳолда ўзбек аудиториясига мослаштирилган.

Калит сўзлар. Топонимема, интерактив, аутентик (ҳақиқий), интеграллашган малака ва кўникмалар.

Инглиз тилидаги жой номлари, яъни топонимик лексемаларнинг структурал-семантик турларини ўзбек олий таълими муассасаларида ўқитиш ҳам ўзига хос бир услубий ёндашувни талаб қилади, ваҳоланки бунда аввало уларнинг шаклий хусусиятлари, қолаверса, семантикаси, мазмуни ва функцияларига эътиборни қаратиш муҳим аҳамият касб этади [16], акс ҳолда талабалар томонидан уларнинг ўрганилиш даражаси, пухталиги, энг муҳими, тегишли ёзма ёки оғзаки нутқда талабаларда уларни онгли қўллай билиш кўникма ва малакаларини шакллантириш талаб даражасида бўлмаслиги мумкин.

Олий ўқув муассасаларида инглиз тили дарсларида “Жой номлари (Топонимлар)” мавзуси атоқли (соғда, ясама, қўшма ва мураккаб) отларга бевосита дахлдор бўлиб, уларни аудиторияда ўқитишда ўқитувчи турли замонавий педагогик ва методологик технологиялардан, интерактив методлар, замонавий ахборот воситаларини кенг қўллаш орқали, шунингдек интеграллашган малака ва кўникмалар (integrated skills and habits)ни шакллантириш асосида, мавзуга оид лексик бирликларни алоҳида эмас,

балки контекст билан мунтазам боғлиқ ҳолда ўқитиш мақсадга мувофиқдир. [12, 107-112].

Қуйида биз инглиз тилида топонимик лексемалар, яъни топонимемаларнинг структурал-семантик турларини ўзбек аудиторияларида интерактив методлар асосида ўқитиш бўйича айрим методик тавсиялар беришга ҳаракат қиламиз.

Биринчи фаолиятда (Handout 1дан фойдаланган ҳолда) ўқитувчи талабаларга атоқли отлардан булган жой номлари, яъни топонимемаларни ўз ичига олган аутентик (ҳақиқий) матнни 5-8 дақиқа ичида диққат билан индивидуал тарзда ўқиб, имконият даражасида уларнинг маъносини тушунишга ва дафтарга ёзишга ҳаракат қилишлари сўрайди (Handout 1, “Places of Interest (Toponymemes of Interest)” барча талабаларга тарқатиб берилади).

Иккинчи фаолиятда (Handout 2 дан фойдаланган ҳолда) биринчи топшириқни бажариб бўлганларидан кейинги берилган 3-5 дақиқа ичида ўқитувчи томонидан доскага ёзиб қўйилган икки саволга талабаларнинг жавоблар беришлари сўралади. Талабалар 3-5 дақиқа вақт ичида топшириқни мустақил бажарадилар. Ўқитувчи матнда жами 10 та жой номини ифодаловчи лексема, яъни атоқли отлар бор эканлигини эслатиб ўтади.

Учинчи фаолиятда (Handout 3дан фойдаланган ҳолда) ўқитувчи яна берилган беш дақиқа вақт ичида ҳар бири тўрт кишидан ташкил топган гуруҳлар талабаларидан инглиз топонимемаларининг улар томонидан топилган маъноларини ўзбек тилидаги муқобиллари билан қиёслашларини ва доскада ёзилган саволларга умумий жавоблар топишларини сўрайди.

Ўқитувчи гуруҳлар муҳокамасини бошқариб, уларнинг фаолияти тўғри кетаётганини назорат қилиб боради, шунингдек у инглиз тилида жой номларини ифодаловчи отларнинг ўзбек тилидаги қуйидаги муқобиллари ёки эквивалентларини олдиндан тайёрлаб қўяди (Handout 3 дан фойдаланилади). (Ўқитувчи инглизча лексемаларнинг муқобилларини талабаларга кўрсатмай туради).

Тўртинчи фаолиятда яна бериладиган беш дақиқа вақт ичида ҳар бир гуруҳдан (Handout 3 да) берилган бир топонимеманинг шакли ва маъносини тушунтириб беришларини, уларнинг тил эгалари маданияти билан боғлиқ томонларига ҳам эътибор қаратишни ва доскадаги саволларнинг иккинчисига жавоб беришларини сўралади.

Ўқитувчи гуруҳлар томонидан берилган ҳар бир жавобни қисқача шарҳлаб беради, айниқса контекстнинг у ёки бу топонимеманинг шакл ва маъно (семантика) сени аниқлашдаги ролини, шу жумладан, талабаларнинг билимлари мажмуаси, жой номларини ифодаловчи атоқли отларнинг морфологик ва синтактик жиҳатлари бўйича олган билимларини ойдинлаштириб беради.

Бешинчи фаолиятда (Handout 4 фойдаланган ҳолда) ўқитувчи сўзларни муҳокама қилиш учун карточкаларга ва дискка ёзиб қўйилган бир қатор кўрсатмаларни 3-4 талабадан иборат гуруҳларга тарқатиб беради ва кейинги 5-8 дақиқа ичида уларни ўқиб ва эшитиб, мушоҳада қилиб, жойлар номларини (транскрипция, транслитерация, калька, парафраза(бошқа сўзлар орқали ифодалаш), таржима қилиш, тушунтириш, эксонимия каби таржима усулларида унумли фойдаланиб, ўзбек тилига ўгиришларини тавсия этади.

Олтинчи фаолиятда (Handout 4 дан фойдаланган ҳолда) ўқитувчи ишчи гуруҳлар вакилларида бирининг инглиз тилидаги жойлар номларини ифодаловчи отларнинг таржималарини беришини сўрайди ва энг яхши таржималарни эътироф этади ва рағбатлантиради.

Еттинчи фаолиятда (Handout 4 дан фойдаланган ҳолда) ўқитувчи гуруҳларга жой номини ифодаловчи ҳар бир лексема ёки фразе-лексема билан боғлиқ 4 та гапдан иборат ҳаётий вазиятни топишларини ва уни ёзма шаклда бажаришларини сўрайди, шунингдек вазиятлар муҳокамасидан сўнг тўғри ёритилган вазият учун балл берилишини билдиради. Шу йўсинда гуруҳларнинг режадаги янги материални ўзлаштириш даражасига ва гуруҳлар фаолиятига баҳо беради [14, 12-14] ва рағбатлантириди (ваҳоланки баҳолашда талабалар фаол иштирок этишига шароит яратади, ўқитувчи

баҳоларни умумлаштиради, фаол талабалар гуруҳи ва аъзоларини рағбатлантиради ва машғулотга яқун ясайди).

Дарсинг якунида ўқитувчи талабаларга ўзлаштирилган мавзу бўйича “муҳим” уйга вазифани топширади [2, 50-52], ваҳоланки унда қуйидаги талаблар қўйилади.

Уйга вазифа:

1) ҳар бир талабадан жой номини ифодаловчи (Handout 3 берилган) отларнинг ҳар бирига 2 тадан гап, жами 24 та гап ёзиш топширилади;

2) ҳар бир талабадан (Handout 3 даги) ўрганилган янги сўзларни иложи борида кўпроқ қўллаган ҳолда бирон бир жойга ташриф буюрганини ёзма шаклда ёритиши, унда шу жойга яқин бўлган бошқа жойларни ҳам таърифлаб ва тавсифлаб бериш топширилади.

Ўқитувчи фойдаланиши учун материаллар:

HANDOUT 1

The English dialects

There are five contemporary territorial English dialects:

1. Southern. 2. Western. 3. Eastern. 4. Midland. 5. Northern

- Let's consider The Southern territorial dialect (the literary dialect).

This dialect falls under 10 sub dialects and includes:

- 1) a part of Pembrokeshire and Glamorganshire.
- 2) Wiltshire, Dorsetshire, Northern and Eastern parts of County of Somersetshire, a considerable part of Glostershire, Southern Western part of Devonshire;
- 3) A major part of Hampshire, Island of White (White Island), a major part of Berokshire, the southern part of Sarrey, western part of Sassex.
- 4) Northern Glastershire, Eastern Herfordshire, Woostershire, north of Oxfordshire, southeast of Northamptonshire.
- 5) A major part of the County of Oxfordshire.
- 6) north of the county of Sarrey, northeast of Kent.
- 7) A considerable part of the county of Sussex.
- 8) Western part of Somersetshire, northern eastern Devonshire.

9) Eastern Cornwall, a major part of Devonshire.

10) Western Cornwall.

HANDOUT 2

1. What kinds of nouns are called place names (toponyms)?
2. What can help you to understand the form and the meaning of nouns that represent place names?

HANDOUT 3

1. Cambridge - Кембридж
2. Scotland- Шотландия
3. England- Англия
4. Ireland- Ирландия
5. Northern Gloucestershire - Шимолий Глостершир
6. Eastern Herefordshire – шарый Херфордшир
7. Wootton Bassett - Вустершир
8. North of Oxfordshire - Оксфордшир шимоли
9. Southeast of Northamptonshire- Нортгемтоншир жанубий шарки
10. A major part of the County of Oxfordshire - .Оксфордшир графлигининг катта қисми
11. North of the county of Surrey- Сарэй графлигининг шимоли
12. Northeast of Kent –Кентнинг шимолий шарки

HANDOUT 4:

London – the capital of the UK - (*translate: London is situated right on the Thames*)

Oxford is one of the oldest cities in the UK/
(*translate.....*)

Norwich is an educational centre where there is a university for language education (*translate.....*).

Leeds is an important chemical centre of the country with an annual output for millions of pounds (*translate.....*)

Cambridge is situated in the west eastern part of the country.

(Translate.....)

The Severn is the longest river in Britain (translate.....)

Stratford upon Avon is William Shakespeare's hometown

(translate.....)

Trafalgar square is famous for the monument to Nelson and the statues of lions (translate.....).

The Thames is a belt of London, but its water is very dirty because of various wastes in it.

Юқоридаги иш услубидан кўриниб турибдики, дарсда интерактив методларга таянган ҳолда ўқитувчи талабаларга мавзуга оид лексемаларни интеграллашган малака ва кўникма (ўқиш, ёзиш, гапириш ва тинглаб тушиниш(эшитиш) ларни шакллантириш орқали ўргатишга эришади [16], ваҳоланки бундай педагогик-психологик ва методик вазиятда талабаларда мавзуга оид инглиз тилидаги топнимемаларни қизиқиб, чуқур ўрганишга хоҳиш кучаяди ва уларни ўз нутқларида онгли равишда эркин ва самарали қўллай олишларига пухта замин яратилади [1, 3-6].

Фойдаланилган адабиётлар

1. Bolitho, R. (1998) Language Awareness in the English Classroom. English Teaching Professional, 6 January, 3-6;
2. Calzoni, D. (2003) Homework with a Difference. (On action research). English Teaching Professional, 27 April 2003, 50-52;
3. Ganiyeva, G. (2020). CLASSIFICATION OIF TOPONYMS IN FAREWELL TO ARMS AND WAYS OF TRANSLATTNG THEM. Архив Научных Публикаций JSPI.
4. Ganiyeva,G.(2020). COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF TOPONYMS IN ENGLISH AND UZBEK AND THEIR IMPORTANCE IN TRANSLATION. Архив Научных Публикаций JSPI.
5. Ganiyeva, G. (2020). Comparative study of communicative-pragmatic types of English and Uzbek toponymemes. Архив Научных Публикаций JSPI, 1-7.

6. Ganiyeva, G. (2020). Dealing with the problems of toponyms using types of translation. Архив Научных Публикаций JSPI.
7. Ganiyeva, G. (2020). DEFINITIONS OF TOPONYMS AND THE FUNCTIONS OF THEM. Архив Научных Публикаций JSPI, 1-4.
8. Ganiyeva, G. (2020). Ҳозирги замон инглиз ва ўзбек тилларида топонимларнинг лингвокогнитив асослари. Архив Научных Публикаций JSPI.
9. Ganiyeva, G. (2020). The role of toponyms in organizing teaching process. Архив Научных Публикаций JSPI, 1-4.
10. Ganiyeva, G. (2020). Toponyms And The Expression Of “Toponymical Conceptual Semantics” In Them. Архив Научных Публикаций JSPI.
11. Ganiyeva, G., & Sirojiddinova, S. (2020). The classification of toponyms according to their varied traits in English and Uzbek. Архив Научных Публикаций JSPI, 1-3.
12. Medgye, P. (1986) Queries from a Communicative Teacher. English Language Teaching Journal, 40(2), 107-112;
13. Mills. A.D. (1991) Dictionary of British Place – Names, Oxford. (revised reprint 2011)
14. Mohamed, N. (2004) Assessment for the Right Reasons. English Teaching Professional, 31 March, 12,14;
15. Senior, R. (2005). Keeping Control in Communicative classrooms. English Teaching Professional, 40;
16. Zahirovna, G. G. (2019). ANALYSES OF TOPONYMS AND THEIR CLASSIFICATION IN “A FAREWELL TO ARMS” BY ERNEST HEMINGWAY. Вестник науки и образования, (24-3 (78)).